

PROGRAM PROTI ŠIKANOVÁNÍ

Program proti šikanování vychází z Metodického pokynu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, č.j. MŠMT–22294/2013-1, řešení šikanování ve školách a školských zařízeních.

I. CÍL PROGRAMU

Cílem programu je vytvořit ve škole bezpečné, respektující a spolupracující prostředí. Školy a školská zařízení se zaměřují na rozvíjení pozitivních vztahů mezi dětmi a žáky ve třídách i mezi žáky a pedagogickými pracovníky, a to bez ohledu na to, zda tam k projevům šikany již došlo či ne.

II. ODPOVĚDNOST ZA PLNĚNÍ PROGRAMU

na tvorbě i realizaci programu se podílejí všichni pedagogičtí pracovníci;

jeho koordinace je v kompetenci ŠMP;

za realizaci a hodnocení je odpovědná ředitelka školy;

III. CHARAKTERISTIKA ŠIKANOVÁNÍ

1. Popis šikanování

Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrožit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání.

Šikana se může projevovat i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.

Nebezpečí šikany spočívá především v závažnosti, dlouhodobém působení a s tím souvisejících následcích v oblasti duševního a fyzického zdraví.

Instituce má povinnost předcházet všem náznakům násilí a šikanování. Šikanování v jakékoli formě a podobě nesmí být pracovníky zařízení akceptováno. Samotní pedagogičtí pracovníci nesmí svým jednáním s některými dětmi a žáky a chováním vůči nim podněcovat zhoršování vztahů směřujících k šikanování těchto dětí a žáků jejich kamarády a spolužáky.

Šikana je každé chování, které splňuje tyto znaky:

je cílené vůči jedinci nebo skupině

je obvykle opakované, často dlouhodobé

jeho záměrem je oběti ohrožit, ponížit či zastrašit

oběť se mu neumí bránit a dlouhodobě trpí

Šikana není:

jednorázová rvačka, nevhodný vtip či konflikt

vyčlenění dítěte z kolektivu, pokud není motivováno snahou ublížit či pobavit se na jeho úkor.

2. Projevy šikanování

Šikanování má ve svých projevech různou podobu. Mezi základní formy šikany patří:

Verbální šikana, přímá a nepřímá – psychická šikana (součástí je i kyberšikana, která je páchána pomocí IT technologií).

Fyzická šikana, přímá a nepřímá (patří sem i krádeže a ničení majetku oběti).

Smíšená šikana, kombinace verbální a fyzické šikany (násilné a manipulativní příkazy apod.).

Za určitých okolností může šikanování přerůst až do forem skupinové trestné činnosti a v některých opravdu závažných případech může nabýt i rysy organizovaného zločinu.

3. Příklady přímých znaků šikany:

soustavné posměšné poznámky, nadávky, hrubé žerty, hanlivá přezdívka na adresu určitého dítěte či žáka, pokud to tento těžko snáší a trpí tím

jednostranné vyžadování věcných či peněžních darů

jedno dítě či žák vystupuje vůči druhému v roli „sluhy“ či „otroka“

často opakované pošťuchování, strkání, údery, poškozování věcí, které dítě nebo žák neoplácí

na dítě či žáka je vyvíjen nátlak k vykonávání nemorálních až trestných činů

4. Příklady nepřímých znaků šikany:

(potenciálně šikanovaný) se o přestávkách zdržuje stranou od ostatních, nemá kamarády

přestávky tráví v bezpečné blízkosti učitelů nebo mimo třídu, vymýšlí si záminky, aby nemusel být ve třídě

jeho prospěch se nevysvětlitelně zhoršuje, nesoustředí se na učení

má často poškozené nebo rozházené věci, často se mu „záhadně“ ztrácí, ve třídě, v šatně...

při týmových sportech bývá volen mezi posledními

působí smutně, stísněně, často chybí z nejasných důvodů, nevolnost, bolení hlavy...

má-li promluvit před třídou, je nejistý a ustrašený

Rodiče se doporučuje upozornit zejména na to, aby si všímali těchto možných příznaků šikanování:

Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.

Nemá kamaráda, s nímž by trávil volný čas, s nímž by se telefonovalo apod.

Není zváno na návštěvu k jiným dětem.

Nechť jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno při bedlivější pozornosti pozorovat strach. Ztráta chuti k jídlu.

Nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o dovoz či odvoz autem.

Chodí domů ze školy hladové (agresoři mu berou svačinu nebo peníze na svačinu).

Má neklidný spánek, křičí ze snu, např. "Nechte mě!"

Ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.

Bývá doma smutné či apatické nebo se objeví výkyvy nálad, zmínky o možné sebevraždě. Odmítá svěřit se s tím, co je trápí.

Žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze.

Nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.

Je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům.

Stěžuje si na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma. Své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.)

Vyhýbá se docházce do školy a školských zařízení

Zdržuje se doma víc, než mělo ve zvyku.

Nepřímé znaky šikany v domácím prostředí

Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.

Nemá kamaráda, s nímž by trávil volný čas, s nímž by se telefonovalo apod.

Není zváno na návštěvu k jiným dětem.

Nechť jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno při bedlivější pozornosti pozorovat strach. Ztráta chuti k jídlu.

Nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o dovoz či odvoz autem.

Chodí domů ze školy hladové (agresoři mu berou svačinu nebo peníze na svačinu).

Má neklidný spánek, křičí ze snu, např. "Nechte mě!"

Ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.

Bývá doma smutné či apatické nebo se objeví výkyvy nálad, zmínky o možné sebevraždě. Odmítá svěřit se s tím, co je trápí.

Žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze.

Nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.

Je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům.

Stěžuje si na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma. Své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.)

Vyhýbá se docházce do školy a školských zařízení

Zdržuje se doma víc, než mělo ve zvyku.

IV. ODPOVĚDNOST INSTITUCE

Podle ustanovení § 29 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, má škola jednoznačnou odpovědnost za žáky, je povinna zajišťovat bezpečnost a ochranu zdraví žáků v průběhu všech vzdělávacích a souvisejících aktivit a současně vytvářet podmínky pro jejich zdravý vývoj a pro předcházení vzniku rizikového chování (sociálně patologických jevů).

Z výše uvedeného je zřejmé, že pedagogický pracovník musí šikanování mezi žáky předcházet, jeho projevy neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnout okamžitou pomoc.

Z právního hlediska je pojem šikana v právní praxi používán jako synonymum pro „úmyslné jednání, které je namířeno proti jinému subjektu a které útočí na jeho důstojnost“. Není důležité, zda k němu dochází slovními útoky, fyzickou formou nebo hrozbou násilí. Rozhodující je, když se tak děje úmyslně. Dále musí být splněny tyto podmínky:

pachatel se dopustil jednání, které splňuje znaky konkrétního trestného činu,

musí být prokázán úmysl pachatele dopustit se takového jednání a míra společenské nebezpečnosti, jeho jednání dosahuje intenzity uvedené v zákoně.

U trestných činů, jejichž podstatou byla šikana, lze proto předpokládat, že, právě s ohledem na rozšiřující se případy podobných jednání, bude skutek jako trestný čin považován. Šikana bývá nejčastěji postihována podle ustanovení zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů a to jako:

trestný čin ublížení na zdraví (podle § 145),

trestný čin těžké ublížení na zdraví (podle § 146),

trestný čin omezování osobní svobody (podle § 171),

trestný čin loupeže (podle § 173),

trestný čin vydírání (podle § 175),

trestný čin útisku (podle § 177),

trestný čin znásilnění (podle § 185), sexuálního nátlaku (podle § 186) či pohlavního zneužívání (podle § 187),

trestný čin poškozování cizí věci (podle § 228),

násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci (podle § 352) a dalších.

K tomu, aby byl pachatel postižen, musí být starší 15 let (15-18 let, mladiství). Děti mladší 15 let trestně odpovědné nejsou, jsou však předány do péče orgánu sociálně – právní ochrany, případně mohou být postiženi jejich rodiče. Nezletilému pachateli je možné nařídít ústavní výchovu, může nad ním být stanovený dohled. Pokud jde o trestní sazby, je v případě šikany možný i jednočinný skutek, tzn., že jedno jednání může být kvalifikováno jako více trestných činů.

Pokud k šikanování došlo v průběhu přímé pedagogické činnosti, nese plnou odpovědnost instituce. Prokáže-li se zanedbání ředitele nebo některého pedagogického pracovníka, může být právně nebo pracovněprávně potrestán. Na zařízení lze v oprávněných případech požadovat i náhradu škody vzniklé v důsledku šikany. A to jak náhradu na věcech, tak na zdraví, včetně způsobené psychické újmy. Pokud dítě v důsledku šikany např. nemohlo docházet do školy (vyšší stupeň šikany), nese škola odpovědnost i za škody vzniklé rodičům dítěte v důsledku např. uvolnění ze zaměstnání, zajištění hlídání dítěte, zajištění doprovodu do a ze školy, apod.

Jak je již výše uvedeno, **pedagogický pracovník, kterému bude znám případ šikanování a nepřijme v tomto ohledu žádné opatření, se vystavuje riziku trestního postihu pro neoznámení, případně nepřekažení trestného činu (§ 367, 366, 365, 364 trestního zákoníku).**

Vymezení odpovědnosti:

Ředitelka školy:

zajistí vzdělávání pracovníků v oblasti šikanování a sociálně patologických jevů obecně;

zajistí, aby žáci i pedagogičtí pracovníci byli seznámeni s negativními důsledky šikanování;

zajistí doplňování školní knihovny o literaturu z oblasti násilného chování a sociálně patologických jevů obecně;

zajistí, aby ve školním řádu byla jasně stanovena pravidla chování včetně sankcí za jejich porušení;

Zástupkyně ředitelky školy:

zajistí v souladu s pracovním řádem pedagogických pracovníků dohled nad dětmi a žáky v době vyučování i při školních akcích;

spolupracuje se školním metodikem prevence a pedagogickými pracovníky při řešení krizových situací;

Školní metodik prevence (ŠMP):

koordinuje plán proti šikanování;

spolupracuje s pedagogickými pracovníky a vedením školy při řešení krizových situací;

spolupracuje s okresním metodikem, Policií ČR, orgány sociálně právní ochrany dítěte;

podílí se na prevenci sociálně patologických jevů (SPJ).

Pedagogičtí pracovníci:

na začátku školního roku informují děti, žáky i rodiče, na koho se obrátit při problémech – pedagogičtí pracovníci, školní metodik prevence, výchovný poradce, vedení školy, linka důvěry (např. Linka bezpečí 800 155 555 nebo 116 111 – bezplatně z celé ČR), pracovníci v PPP, orgány sociálně právní ochrany dítěte apod.

prokazatelně seznámí na začátku roku děti, žáky i rodiče s programem proti šikaně;

řeší okamžitě projevy sociálně patologického chování (ve spolupráci s výchovným poradcem a školním metodikem prevence);

v průběhu školního roku diskutují s dětmi a žáky o slušném chování i pozitivních mezilidských vztazích.

rozvíjejí pozitivní mezilidské vztahy a úctu k životu druhého člověka;

vedou děti a žáky k osvojení norem slušného chování;

řeší okamžitě projevy sociálně patologického chování (ve spolupráci s výchovným poradcem, školním metodikem prevence a pedagogickým pracovníkem);

jednají s dětmi a žáky jako s partnery;

udržují ovzduší důvěry mezi dětmi, žáky a pedagogy;

v kritických situacích dají jasně najevo, že špatné chování nelze tolerovat;

nesmí být lhostejní k projevům agresivity.

V. PREVENCE A POSTUP V PŘÍPADĚ ŘEŠENÍ ŠIKANY

Všichni pedagogičtí pracovníci školy při kontaktu s dětmi a žáky při vyučovacích hodinách i mimo ně, v areálu školy a na mimoškolních akcích sledují jejich chování navzájem, ve vztahu k nim zachovávají profesionální přístup. Zvýšenou pozornost je třeba věnovat nejen přímým, ale především nepřímým znakům šikany (viz příloha č. 1 Metodického pokynu MŠMT 22294/2013-1).

Pedagogický pracovník je v pravidelném kontaktu s dětmi a žáky třídy, zajímá se o jejich problémy a o jejich vzájemné vztahy. V případě výskytu konfliktů se pokouší zjistit jejich příčinu a zamezit dalšímu rozvoji.

V případě podezření na výskyt šikany nebo chování, ze kterého by se mohla šikana vyvinout, neprodleně každý z pedagogů o věci dalšího pedagogického pracovníka.

Pedagogický pracovník ihned informuje výchovného poradce a upozorní na problém všechny pedagogy, kteří se skupinou pravidelně pracují, požádá je o spolupráci při jejich sledování.

Pedagogický pracovník se ve spolupráci s výchovným poradcem pokusí získat více informací o vývoji vztahů mezi dětmi a žáky. Způsob projedná s výchovným poradcem. Žádný z pedagogů nebude děti nebo žáky předem v této věci kontaktovat ani provádět vyšetřování. Výchovný poradce o situaci informuje vedení školy.

Při potvrzení podezření na výskyt šikany výchovný poradce ve spolupráci s vedením školy provedou hlubší vyšetření situace. Při šetření postupují podle doporučených metod čl. 6, odst. 3 A, 3 B Metodického pokynu MŠMT 24-246/2008-6.

Pokud se vyšetřováním prokáže výskyt šikany v kolektivu, je nutná důsledná ochrana oběti, popř. obětí, informování o výsledcích vyšetřování včetně dalšího postupu a kázeňských opatření pro agresory. S výsledky vyšetřování jsou vedením školy seznámeni všichni pedagogičtí pracovníci. Informace třídě předá vedení školy ve spolupráci s výchovným poradcem a pedagogickým pracovníkem, ochranu oběti a sledování třídy zajistí všichni pedagogičtí pracovníci.

Výchovný poradce ve spolupráci s pedagogickým pracovníkem, popř. vedením školy informuje o výsledcích vyšetřování a dalším postupu zákonné zástupce agresora (agresorů), ale také zákonné zástupce oběti.

Stupeň udělených kázeňských opatření:

Dle závažnosti situace – napomenutí třídního učitele

- důtka třídního učitele
- důtka ředitelky

Vedení kontaktních informací na rodinné příslušníky žáků a zaměstnanců školy zajišťuje výchovný poradce (Mgr. Strachotová).

VI. KRIZOVÝ PLÁN

V případě, že k šikanování ve školách a školských zařízení dojde, jsou **rozpracovány dva typy scénářů**:

První zahrnuje situace, kdy instituce zvládne situaci řešit vlastními silami. Do této skupiny patří postupy pro počáteční stádia šikanování.

Druhý zahrnuje situace, kdy instituce potřebuje pomoc z venku a je nezbytná její součinnost se specializovanými institucemi a policií. Sem patří řešení případů pokročilé a nestandardní šikany, např. výbuchu skupinového násilí vůči oběti. S krizovým plánem jsou vždy na začátku školního roku prokazatelně seznámeni děti, žáci a jejich zákonní zástupci.

A. Postup vyšetřování v případě, že jde o počáteční stádia šikanování – instituce vyřeší situaci vlastními silami

Pedagogický pracovník, který má podezření na šikanování, bude postupovat podle následujících pravidel:

Konfrontuje svá pozorování s dalšími kolegy.

Co nejdříve oznámí své podezření vedení školy, výchovnému poradci, ŠMP a konzultuje další postup.

V soukromí vyslechne spolu se ŠMP více nezaujatých svědků, popřípadě konfrontuje svědky mezi sebou.

Zaměří se hlavně na následující otázky:

- Kdo je obětí, popřípadě kolik je obětí?
- Kdo je agresorem a kolik je agresorů?
- Kdo z nich je iniciátor, kdo aktivní účastník šikanování a kdo je obětí i agresorem?
- Co, kdy, kde, a jak dělali agresori obětem?
- K jak závažným agresivním a manipulativním projevům došlo?
- Jak dlouho šikana trvá?

Ve spolupráci se ŠMP se spojí s rodiči případné oběti, konzultuje s nimi výskyt nepřímých znaků šikany. Požádá je o pomoc a spolupráci.

Vyslechne spolu se ŠMP oběť – citlivě, diskrétně, zaručí bezpečí a důvěrnost informací.

Upozorní, že nebude problém řešit před celou třídou!

Zajistí ochranu oběti šikany.

Vyslechne se ŠMP agresory, případně konfrontuje agresory mezi sebou. Snaží se najít nejslabší článek, dovést je k přiznání či vzájemnému obviňování.

Požádá vedení školy o svolání výchovné komise (vedení školy, výchovný poradce, pedagogické pracovníky, ŠMP), která na základě shromážděných informací posoudí, zde se jedná o šikanu a jaký je stupeň její závažnosti, navrhne další postup vůči obětem i agresorům.

Seznámí rodiče agresora (pokud je nezletilý) se situací, sdělí jim navrhovaná opatření a požádá je o spolupráci. Pokud odmítají, zváží oznámení na Policii ČR a orgánům sociálně právní ochrany dítěte. Pokud je agresor zletilý, jedná se pouze s ním.

Seznámí rodiče oběti (pokud jde o nezletilého žáka) se situací, domluví se na opatřeních k nápravě vzniklé situace.

Vysvětlí nebezpečí a důsledky šikany ve skupině, oznámí potrestání viníků. Třídu nadále pozorně sleduje a konzultuje postup se ŠMP.

V případě, že šikanování oznámí rodiče, pracuje pedagogický pracovník nebo ŠMP obdobně podle výše uvedených pravidel.

Pokud rodiče informují instituci o podezření na šikanování, je za odborné vyšetření záležitosti zodpovědný ředitel školy. Při nápravě šikanování je potřebná spolupráce vedení školy, ŠMP, výchovného poradce a dalších pedagogických pracovníků jak s rodinou oběti, tak i s rodinou agresora (je-li nezletilý). Při jednání s rodiči dbají pedagogičtí pracovníci na taktní přístup a zejména na zachování důvěrnosti informací.

B. Postup vyšetřování v případě, že jde o projev pokročilé a nestandardní šikany – instituce požádá o pomoc odborníky zvenku

Dojde-li k závažnějšímu případu šikanování nebo je důvodné podezření, že šikanování naplnilo skutkovou podstatu trestného činu, ředitelka oznámí tuto skutečnost Policii ČR. Dále ředitelka oznámí orgánu sociálně právní ochrany dítěte skutečnosti, které ohrožují bezpečí a zdraví dítěte či žáka. Pokud dítě či žák spáchá trestný čin (provinění), popř. opakovaně páchá přestupky, ředitelka zahájí spolupráci s orgány sociálně právní ochrany dítěte bez zbytečného odkladu.

Při předcházení případům šikany a při jejich řešení je důležitá spolupráce vedení školy s dalšími institucemi a orgány. Zejména:

v resortu školství – s pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, speciálně pedagogickými centry;

v resortu zdravotnictví – s pediatry a odbornými lékaři, dětskými psychology, psychiatry a zařízeními, která poskytují odbornou poradenskou a terapeutickou péči, včetně individuální a rodinné terapie;

v resortu sociální péče – s oddělením péče o rodinu a děti, s oddělením sociální prevence; případně s NNO specializujícími se na prevenci a řešení šikany.

Výchovná opatření:

Dále pracovat s agresorem (jeho náhled na vlastní chování, motivy, rodinné prostředí). V případě potřeby mu zprostředkovat péči pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče nebo jiných odborníků-klinických psychoterapeutů nebo psychiatrů.

Pro nápravu situace ve skupině je potřeba pracovat s celým kolektivem. Je nezbytné vypořádat se i s traumaty těch, kteří přihlíželi, ale nezasáhli (mlčící většina). Další práce se skupinou je v kompetenci pedagogického pracovníka, ŠMP nebo výchovného poradce.

Agresorovi v případě potřeby může ŠMP zprostředkovat péči pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče nebo jiných odborníků-klinických psychoterapeutů nebo psychiatrů.

ŠMP, výchovný poradce a pedagogický pracovník pro nápravu situace ve skupině pracuje dále s celým kolektivem. Je nezbytné vypořádat se i s traumaty těch, kteří přihlíželi, ale nezasáhli (mlčící většina).

ŠMP, výchovný poradce a pedagogický pracovník po incidentu

- pravidelně se setkávají (zpočátku 1x týdně, dle situace se doba může postupně prodlužovat) a vzájemně se informují o stavu situace ve skupině - agresor, oběť, skupina, komunikují s rodiči
- navrhují další postupy dění ve skupině, vedoucí k nápravě vzájemných vztahů
- setkávání probíhá minimálně po dobu půl roku ve sborovně školy
- další termín schůzky se vždy domluví na aktuálním setkání
- z každého setkání je nutné provést zápis, který všichni zúčastnění podepíší a ŠMP ho uloží

Druhy trestných činů

trestný čin ublížení na zdraví (podle § 145),

trestný čin těžké ublížení na zdraví (podle § 146),

trestný čin omezování osobní svobody (podle § 171),

trestný čin loupeže (podle § 173),

trestný čin vydírání (podle § 175),

trestný čin útisku (podle § 177),

trestný čin znásilnění (podle § 185), sexuálního nátlaku (podle § 186) či pohlavního zneužívání (podle § 187),

trestný čin poškozování cizí věci (podle § 228),

násilí proti skupině obyvatel a proti jednotlivci (podle § 352) a dalších.

Co určuje stupeň pokročilosti šikany

Délka trvání incidentu - pokud trvá šikana přibližně déle než 3 měsíce, je pravděpodobné, že se ve skupině již odehrály zásadní negativní změny a jejich náprava bude vyžadovat zvláštní, dlouhodobý přístup.

Dopad šikanování na oběť - míra psychických a tělesných (příp. materiálních) následků. Závažné je tělesné zranění (ale i sebepoškozování a suicidiální myšlenky a pokusy), úzkostné, depresivní poruchy, známky posttraumatické stresové poruchy.

Míra brutality - s trváním šikany se často stupňuje. Z nenápadného slovního ubližování se postupně mohou stát častější a brutálnější tělesné útoky.

Změna v myšlení a v postojích skupiny - která postupně přijímá názory agresorů. Za hlavního viníka konfliktů čím dál víc spolužáků považuje oběť šikany. Ve třídě mizí solidarita a soucit s obětí, narůstají naopak sympatie s agresory.

Počet šikanujících a šikanovaných - čím je větší počet agresorů a obětí, tím obtížnější může být šikanu vyšetřit a napravit vztahy mezi žáky.